



You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Prezydent w państwach Grupy Wyszehradzkiej

Author: Anna Czyż

Citation style: Czyż Anna. (2014). Prezydent w państwach Grupy Wyszehradzkiej. W: M. Barański, A. Czyż, R. Rajczyk (red.), "Władza wykonawcza w teorii i praktyce politycznej okresu transformacji : doświadczenia państw Grupy Wyszehradzkiej" (S. 134-161). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.



Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).



UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH



Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego



Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Rozdział szósty

Prezydent w państwach Grupy Wyszehradzkiej

Anna Czyż

Celem rozdziału jest prezentacja pozycji ustrojowej prezydenta w państwach Grupy Wyszehradzkiej.

Słowa kluczowe: sejm, senat, Izba Poselska, Zgromadzenie Narodowe, Vladimír Mečiar, Michal Kováč, Rudolf Schuster, Ivan Gašparovič, Václav Havel, Václav Klaus, Árpád Göncz, Ferenc Mádl, László Sólyom, Pál Schmitt, János Áder, Wojciech Jaruzelski, Lech Wałęsa, Aleksander Kwaśniewski, Lech Kaczyński, Bronisław Komorowski

Sposób elekcji głowy państwa

W Republice Czeskiej, Polsce, Słowacji i na Węgrzech jedną z zasad ustrojowych klasyfikującą te państwa do grupy demokratycznych jest trójpodział władz, co oznacza, że obok siebie istnieją i funkcjonują władza ustawodawcza, wykonawcza i sądownicza. Kraje te, przyjmując system rządów parlamentarnych, przesądziły o dualizmie egzekutywy, wskazując prezydenta i rząd jako dwa organy władzy wykonawczej. Omawiane kraje mają ustrój republikański, na ich czele stoi więc prezydent jako jednoosobowa głowa państwa. Sposób wyboru głowy państwa może przybierać dwie formy – pośrednią lub bezpośrednią. Pierwszy sposób polega na podjęciu decyzji przez parlament, czyli ciało wcześniej wyłonione przez obywateli w wyborach powszechnych. Drugi oznacza wybór dokonany przez ogół uprawnionych do głosowania obywateli kraju. Każde z omawianych państw Grupy Wyszehradzkiej przez krótszy lub dłuższy czas

doświadczyło w swojej najnowszej historii pośrednich wyborów prezydenta. Do tej pory ten sposób elekcji – pośredni – obowiązuje tylko na Węgrzech.

Wybory pośrednie

W Polsce wspomniany okres trwał najkrócej. Pierwszy prezydent III Rzeczypospolitej Polskiej – Wojciech Jaruzelski, został wybrany na urząd prezydenta przez Zgromadzenie Narodowe, czyli połączone izby polskiego parlamentu w dniu 19 lipca 1989 roku. Był to efekt porozumień Okrągłego Stołu, a szczegóły „związane z elekcją głowy państwa rozstrzygała ustawa o zmianie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 7 kwietnia 1989 roku”¹. Do wyboru prezydenta potrzebna była bezwzględna większość głosów w obecności co najmniej połowy ogólnej liczby członków Zgromadzenia Narodowego, bo taką większością zapadały według wspomnianej noweli kwietniowej uchwały sejmu i senatu obradujących jako Zgromadzenie Narodowe. Wojciech Jaruzelski był jedynym zgłoszonym kandydatem – zdobył 270 głosów, jako że w głosowaniu wzięło udział 544 parlamentarzystów, większość bezwzględna wyniosła 269, co oznacza, że został on prezydentem przewagą jednego głosu. Legitymacja, którą otrzymał, była słaba, co wpłynęło niejako na późniejsze losy i styl tej prezydentury – krótkotrwałej i drugoplanowej².

W przypadku Słowacji także tylko pierwszy prezydent po rozpadzie Czechosłowacji i powstaniu z dniem 1 stycznia 1993 roku niepodległej Republiki Słowackiej był wybierany w sposób pośredni – przez parlament. Zgodnie z pierwotnymi zapisami Konstytucji Republiki Słowackiej z 1 września 1992 roku do wyboru prezydenta wymagana była większość 3/5 głosów posłów Rady Narodowej. Jak się okazało w pierwszym głosowaniu, które odbyło się 26 stycznia 1993 roku, żaden z czterech kandydatów nie uzyskał wymaganej większości. Sytuacja powtórzyła się także w drugiej turze. Ponowne wybory, przeprowadzone 15 lutego 1993 roku, zakończyły się wyborem Michala Kováča na prezydenta Słowacji. Był on kandydatem najsilniejszego wówczas w słowackim parlamencie ugrupowania – Ruchu na Rzecz Demokratycznej Słowacji (Hnutie za demokratické Slovensko, HZDS), a otrzymał poparcie 106 posłów (do wyboru konieczna była większość – 90 posłów)³. Kolejne wybory w oparciu o procedurę parlamentarną przeprowadzono na początku 1998 roku, kiedy dobiegała końca kadencja

¹ R. GLAJCAR: *Instytucja prezydenta w Polsce, Czechach i Słowacji w latach 1989–2000. Analiza porównawcza*. Toruń 2004, s. 151.

² Ibidem, s. 153.

³ Ibidem, s. 157.

M. Kováča, obowiązujący jednak tryb wyboru głowy państwa okazał się nieskuteczny – spośród członków Rady Narodowej nie udało się wyłonić prezydenta. Był to efekt działania znów najsilniejszego w słowackim parlamencie ugrupowania – Ruchu na Rzecz Demokratycznej Słowacji, którego lider Vladimír Mečiar jako premier w sytuacji zakończenia kadencji prezydenta i niedokonania wyboru kolejnego przejmował zgodnie z konstytucją część uprawnień głowy państwa. Układ sił w Radzie Narodowej oraz taktyka i postawa wspomnianej partii HZDS uniemożliwiły wybór prezydenta w 1998 roku, czego następstwem był kryzys polityczny i instytucjonalny związany z brakiem głowy państwa oraz trwający ponad rok okres pełnienia obowiązków prezydenta przez przewodniczącego parlamentu i przewodniczącego rządu. Dopiero nowelizacja konstytucji polegająca na zmianie sposobu wyboru prezydenta skutkowałą obsadzeniem tego stanowiska w wyniku bezpośrednich wyborów w 1999 roku. Zmiana ta była możliwa, gdyż ukształtowała się w Radzie Narodowej wymagana do nowelizacji konstytucyjnej większość 3/5 głosów po wyborach parlamentarnych w 1998 roku.

W Czechach dwóch pierwszych prezydentów (każdy sprawował ten urząd przez kolejne dwie kadencje) wybierały obie izby parlamentu, czyli Izba Poselska i Senat na wspólnym posiedzeniu. Pierwsze wybory prezydenta w Republice Czeskiej po rozpadzie Czechosłowacji odbyły się 26 stycznia 1993 roku – wybrany został Václav Havel⁴. Co warto podkreślić, wyboru głowy państwa dokonała tylko Izba Poselska, gdyż, mimo iż obowiązywała już wówczas nowa czeska konstytucja uchwalona 16 grudnia 1992 roku (weszła w życie z dniem 1 stycznia 1993 roku), która przewidywała przeprowadzenie wyborów przez obie izby parlamentu, do tego czasu nie został powołany jeszcze Senat. Jako że druga izba nie funkcjonowała, w zaistniałej sytuacji rozwiązaniem było dokonanie wyboru prezydenta tylko przez członków Izby Poselskiej, a wynik uznano za obowiązujący (w konstytucji znalazł się przepis mówiący, iż do czasu powołania Senatu Izbie Poselskiej przysługują jego uprawnienia i nie może być ona w tym czasie rozwiązana)⁵. Kolejne wybory głowy państwa odbyły się 20 stycznia 1998 roku. Wyboru prezydenta dokonały wówczas już obie izby czeskiego parlamentu (Senat został wybrany po raz pierwszy w 1996 roku). Prezydentem został po raz drugi V. Havel, choć wymagana większość głosów udało mu się zdobyć dopiero w drugiej turze głosowania. Procedura wyboru głowy państwa przewidywała bowiem konieczność uzyskania w głosowaniu bezwzględnej większości wszystkich posłów i bezwzględnej większości wszystkich senatorów, a V. Havel takiej większości nie osiągnął. W ciągu czternastu dni musiała się więc odbyć druga tura głosowania. Przechodził do niej kandydat, który uzyskał największą liczbę głosów w Izbie Poselskiej oraz ten, który otrzymał największe poparcie w Se-

⁴ <http://www.hrad.cz/cs/prezident-cr/prezidenti-v-minulosti/vaclav-havel.shtml> (dostęp: 16.06.2013).

⁵ K. SKOTNICKI: *System konstytucyjny Czech*. Warszawa 2000, s. 18.

nacie. W 1998 roku okazało się, że w pierwszej turze głosowania V. Havel uzyskał w obu izbach największą liczbę głosów, więc jako jedyny kandydat znalazł się w drugiej turze. W drugiej turze prezydentem zostawał ten kandydat, który otrzymał bezwzględną większość obecnych posłów oraz bezwzględną większość obecnych senatorów (poparcie było liczone, podobnie jak w pierwszej turze, oddzielnie w każdej z izb). Jeśli i to głosowanie nie przynosiło rozstrzygnięcia, w ciągu 14 dni odbywała się trzecia tura, do której przechodzili kandydaci z tury drugiej, a prezydentem zostawał ten kandydat, który otrzymał bezwzględną większość obecnych posłów i senatorów (głosy były liczone łącznie). Brak wyboru głowy państwa w trzeciej turze skutkował koniecznością przeprowadzenia nowych wyborów w oparciu o opisaną procedurę⁶. W praktyce sytuacja taka zaistniała w 2008 roku podczas wyboru następcy prezydenta Václava Havla – Václava Klause, na drugą kadencję. Na pierwszą kadencję V. Klaus został wybrany 28 lutego 2003 roku w trzeciej turze głosowania, pokonując wówczas Jana Sokola – wspólnego kandydata rządzącej w tamtym czasie koalicji Czeskiej Partii Socjaldemokratycznej (Česka strana sociálně demokratická, ČSSD) Unii Chrześcijańsko-Demokratycznej (Křesťanská a demokratická unie, KDU) i Unii Wolności (Unie svobody, US)⁷. Na drugą kadencję V. Klaus został wybrany 15 lutego 2008 roku w trzeciej turze powtórnego głosowania, a pokonał wówczas Jana Švejnara, popieranego przez Czeską Partię Socjaldemokratyczną (Česka strana sociálně demokratická, ČSSD) i Partię Zielonych. Jak się okazało, V. Klaus był ostatnim czeskim prezydentem wybranym przez parlament – jego następcę wybrali już obywatele bezpośrednio z zarejestrowanych kandydatów.

Spośród państw Grupy Wyszehradzkiej tylko Węgry pozostały przy wyborach pośrednich jako sposobie wyboru prezydenta, choć właśnie metoda wyboru głowy państwa była jedną z bardziej problematycznych kwestii podczas rozmów „narodowego okrągłego stołu” zwanego także „trójkątnym” w 1989 roku, kiedy ważyły się losy państwa, zapadały decyzje co do kierunku i kształtu zmian systemowych po upadku komunizmu w Europie Środkowo-Wschodniej. Efektem wspomnianych rozmów było przywrócenie instytucji prezydenta do węgierskiego systemu politycznego po okresie funkcjonowania kolejalnego organu – Rady Prezydialnej, co było raczej wspólną tendencją w państwach, które po II wojnie światowej znalazły się w radzieckiej strefie wpływów, ale przez kolejnych kilkanaście miesięcy sporną kwestią pozostawał sposób wyboru głowy państwa. Węgierska Socjalistyczna Partia Robotnicza (Magyar Szocialista Munkáspárt, MSzMP) opowiadała się za wyborami powszechnymi, upatrując w nich szansy na zwycięstwo swojego kandydata, z kolei partie opozycyjne – zwłaszcza przedstawiciele Związku Wolnych Demokratów (Szabad Demokraták Szövetsége, SzDSZ) i Związku Młodych Demokratów

⁶ B. DZIEMIDOK-OLSEWSKA: *Instytucja prezydenta w państwach Europy Środkowo-Wschodniej*. Lublin 2003, s. 174.

⁷ <http://www.pism.pl/index/?id=fc3cf452d3da8402bebb765225ce8c0e#> (dostęp: 17.06.2013).

(Fiatal Demokraták Szövetsége, Fidesz) starały się przeforsować wybory pośrednie. Ostatecznie 3 sierpnia 1990 roku węgierski parlament dokonał wyboru Árpáda Göncza na prezydenta⁸. Po raz drugi został on wybrany na ten urząd 19 czerwca 1995 roku, uzyskując już w pierwszej turze wymaganą większość 2/3 głosów.

Według konstytucji Węgier z 1949 roku, która obowiązywała do 31 grudnia 2011 roku, Zgromadzenie Krajowe dokonywało wyboru prezydenta w głosowaniu tajnym w maksymalnie trzech turach spośród zgłoszonych kandydatów. W pierwszej turze za wybranego uznawany był ten kandydat, który uzyskał poparcie 2/3 deputowanych. Jeżeli żaden z kandydatów takiej większości nie zdobył, przeprowadzana była druga tura, przed którą istniała możliwość zgłaszania nowych kandydatów. W drugiej turze głosowania do objęcia urzędu prezydenta wymagana była również większość 2/3 głosów. Jeśli i ta tura nie przynosiła rezultatu, odbywała się trzecia tura, do której przechodzili dwaj kandydaci z największym poparciem z tury drugiej. W trzeciej turze wybrany zostawał ten kandydat, który otrzymał większość głosów, bez względu na liczbę uczestniczących w głosowaniu deputowanych, a cała procedura musiała się zakończyć w ciągu trzech dni. Podczas wyborów prezydenckich w 2000 roku, kiedy dobiegła końca druga i zarazem ostatnia kadencja Á. Göncza, nowy prezydent Ferenc Mádl został wybrany dopiero w trzeciej turze głosowania, przeprowadzonej 4 sierpnia 2000 roku⁹. Kolejnym prezydentem, wybranym przez Zgromadzenie Krajowe na ten urząd w czerwcu 2005 roku także w trzeciej turze głosowania, był László Sólyom (pokonał on kandydatkę rządzącej wówczas Węgierskiej Partii Socjalistycznej Katalin Szili)¹⁰. Następny prezydent Pál Schmitt został wybrany 29 czerwca 2010 roku w pierwszej turze głosowania jako kandydat najsilniejszego ugrupowania w węgierskim parlamencie – partii Fidesz, która po zwycięskich wyborach parlamentarnych dysponowała większością 2/3 głosów¹¹. Jak się okazało, był to ostatni prezydent wybrany w oparciu o zapisy Konstytucji Węgier z 1949 roku. Dnia 18 kwietnia 2011 roku Zgromadzenie Krajowe większością 2/3 głosów uchwaliło nową węgierską konstytucję, która weszła w życie z dniem 1 stycznia 2012 roku. Zgodnie z jej zapisami procedura wyboru prezydenta została uproszczona i skrócona do dwóch tur głosowania. Oznacza to, że aby zostać prezydentem Węgier, należy uzyskać poparcie 2/3 głosów deputowanych, a jeśli takiej większości nie udaje się zdobyć żadnemu kandydatowi, w drugiej turze na urząd prezydenta zo-

⁸ A. Czyż, R. GLAJCAR, K. KRYSIENIEL: *Węgry. W: Władza państwowa i administracja publiczna w państwach Europy Środkowej i Wschodniej*. Red. M. BARAŃSKI. Toruń 2007, s. 309–310.

⁹ B. DZIEMIDOK-OLSZEWSKA: *System polityczny Węgier. W: Systemy polityczne państw Europy Środkowej i Wschodniej*. Red. W. SOKÓŁ, M. ŻMIGRODZKI. Lublin 2005, s. 595–596.

¹⁰ <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1356,title,Laszlo-Solyom-nowym-prezydentem-Wegier,wid,7342867,wiadomosc.html> (dostęp: 17.06.2013).

¹¹ *Węgry: nowy prezydent i zmiany kadrowe w aparacie państwa*. Analizy OSW, 30.06.2010, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/best/2010-06-30/wegry-nowy-prezydent-i-zmiany-kadrowe-w-aparacie-panstwa> (dostęp: 17.06.2013).

staje wybrany ten kandydat, który otrzyma większość głosów deputowanych. Do drugiej tury przechodzi dwóch kandydatów, którzy otrzymali największą liczbę głosów podczas tury pierwszej, a cała procedura musi odbyć się w ciągu dwóch dni. Jeśli druga tura nie przyniesie rozstrzygnięcia, należy przeprowadzić nowe wybory¹². Przepisy te znalazły już swoje odzwierciedlenie w praktyce politycznej – w 2012 roku odbyły się wybory prezydenta w oparciu o nowe zasady w związku z ustąpieniem ze stanowiska prezydenta P. Schmitta. Podał się on do dymisji 2 kwietnia 2012 roku, a jej podstawą stały się potwierdzone zarzuty o popełniony przez niego plagiat w pracy doktorskiej¹³. Nowym prezydentem 2 maja 2012 roku został wybrany János Áder, otrzymując już w pierwszej turze wymaganą większość 2/3 głosów w Zgromadzeniu Krajowym, w którym koalicja Fidesz – KDNP (Kereszténydemokrata Néppárt, Chrześcijańsko-Demokratyczna Partia Ludowa) dysponuje wystarczającą większością głosów do wyboru prezydenta¹⁴.

Wybory powszechne

Obecnie w trzech spośród krajów Grupy Wyszehradzkiej – w Czechach, Polsce i Słowacji, prezydent jest wybierany w wyborach bezpośrednich i powszechnych przez uprawnionych do głosowania obywateli. Najdłużej przepisy mówiące o takim sposobie wyboru głowy państwa obowiązują w Polsce (od 1990 roku), a stosunkowo niedawno zostały one wprowadzone w Czechach (pierwsze powszechne wybory prezydenta odbyły się w 2013 roku).

W Polsce ustanowienie powszechnych wyborów prezydenta przewidywały już porozumienia „okrągłego stołu”, gdyż Zgromadzenie Narodowe miało dokonać wyboru tylko prezydenta pierwszej kadencji. Niewiadomą był natomiast termin wprowadzenia zmian sposobu elekcji głowy państwa, choć kadencja Wojciecha Jaruzelskiego miała wynosić 6 lat. Jak się jednak okazało, sprawy nabrały tempa i już we wrześniu 1990 roku zainicjowano stosowny proces ustawodawczy zakładający uchwalenie ustawy o wyborze prezydenta oraz przewidujący przeprowadzenie nowelizacji Konstytucji RP. Ostatecznie 27 września 1990 roku została uchwalona ustawa o wyborze Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej¹⁵ oraz

¹² Art. 11 Konstytucji Węgier z 18 kwietnia 2011 r., <http://www.kormany.hu/download/4/c3/30000/THE%20FUNDAMENTAL%20LAW%20OF%20HUNGARY.pdf> (dostęp: 17.06.2013).

¹³ A. SADECKI: *Węgry: dymisja prezydenta nie zaszkodzi Fideszowi*. Analizy OSW, 4.04.2012, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/best/2012-04-04/wegry-dymisja-prezydenta-nie-zaszkodzi-fideszowi> (dostęp: 17.06.2013).

¹⁴ <http://www.wprost.pl/ar/319957/Wegry-maja-nowego-prezydenta-to-Janos-Ader/> (dostęp: 17.06.2013).

¹⁵ Ustawa z dnia 27 września 1990 r. o wyborze Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej. Dz.U. z 1990 r., nr 67, poz. 398, <http://pkw.gov.pl/akty-prawne-2-1805/ustawa-z-dnia-27-wrzesnia-1990->

ustawa o zmianie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej¹⁶, która wprowadziła powszechne i bezpośrednie wybory prezydenta w Polsce. Odbyły się one w dwóch turach głosowania – 25 listopada 1990 roku i 9 grudnia 1990 roku. W pierwszej turze najwięcej głosów zdobyli: Lech Wałęsa – 39,96% oraz Stanisław Tymiński – 23,10%¹⁷, i przeszli do drugiej rundy, z której zwycięsko wyszedł L. Wałęsa. Otrzymał on 74,25% i tym samym został prezydentem. Kolejne wybory odbyły się w dwóch turach – 5 listopada (I tura) i 19 listopada (II tura) 1995 roku. W drugiej turze głosowania starli się liderzy dwóch obozów politycznych – z jednej strony urzędujący prezydent L. Wałęsa (33,11%) – jako reprezentant obozu solidarnościowego, symbol przemian politycznych w Polsce, z drugiej strony Aleksander Kwaśniewski (35,11%) reprezentujący obóz postkomunistyczny. Prezydentem z poparciem 51,72% wyborców został A. Kwaśniewski, który pokonał L. Wałęsę stosunkowo niewielką różnicą głosów (L. Wałęsa zdobył 48,28% głosów, co oznaczało tylko o 646,263 głosów mniej)¹⁸. Pięć lat później A. Kwaśniewski wygrał już w pierwszej turze głosowania z poparciem 53,90%¹⁹ ważnych głosów i objął urząd prezydenta na drugą kadencję. Dnia 8 października 2000 roku reelekcja głowy państwa w Polsce stała się faktem i do tej pory A. Kwaśniewski pozostaje jedynym prezydentem Polski, któremu udało się powtórzyć sukces wyborczy na najwyższy urząd w państwie. Następne wybory prezydenta odbyły się w dwóch turach – 9 października 2005 roku (I tura) oraz 23 października 2005 roku (II tura). Do drugiej tury przeszli reprezentanci dwóch najsilniejszych wówczas ugrupowań politycznych – Donald Tusk z Platformy Obywatelskiej – PO, (36,33%) oraz Lech Kaczyński z Prawa i Sprawiedliwości – PiS, (33,10%). Prezydentem został wybrany L. Kaczyński, którego poparło 54,04% wyborców²⁰. W 2010 roku w związku z tragiczną śmiercią prezydenta L. Kaczyńskiego w katastrofie lotniczej przedterminowe wybory prezydenta odbyły się w dwóch turach głosowania – 20 czerwca 2010 roku (I tura) oraz 5 lipca 2010 roku (II tura). Do drugiej tury przeszli Bro-

r-o-wyborze-prezydenta-rzeczypospolitej-polskiej-2.html (dostęp: 11.06.2013). Ustawa utraciła moc z dniem 31 lipca 2011 r. w związku z wejściem w życie Ustawy z 5 stycznia 2011 r. Kodeks wyborczy, <http://www.sejm.gov.pl/prawo/kodeks/kodeks.htm> (dostęp: 11.06.2013).

¹⁶ Ustawa z dnia 27 września 1990 r. o zmianie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dz.U. z 1990 r., nr 67, poz. 397.

¹⁷ Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 26 listopada 1990 r., isap.sejm.gov.pl/Download?id=WDU199008304838&type=2 (dostęp: 13.06.2013).

¹⁸ R. GLAJCAR: *Instytucja prezydenta w Polsce...*, s. 163.

¹⁹ Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 9 października 2000 r. o wynikach głosowania i wyniku wyborów Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, zarządzonych na dzień 8 października 2000 r. Dz.U. z 2000, nr 85, poz. 952.

²⁰ Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 24 października 2005 r. o wynikach ponownego głosowania i wyniku wyborów Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, <http://pkw.gov.pl/2005-1804/obwieszczenia-panstwowej-komisji-wyborczej-z-dnia-24-pazdziernika-2005-r-o-wynikach-ponownego-glosowania-i-wyniku-wyborow-prezydenta-rzeczypospolitej-polskiej.html> (dostęp: 18.06.2013).

niśław Komorowski (41,54%) oraz brat zmarłego prezydenta – Jarosław Kaczyński (36,46%), a prezydentem został wybrany B. Komorowski z poparciem 53,01% ważnie oddanych głosów²¹.

W Słowacji pierwsze wybory powszechne zostały przeprowadzone w dwóch turach głosowania – 15 i 29 maja 1999 roku w oparciu o zapisy ustawy o sposobie wyboru prezydenta Republiki Słowackiej, o ludowym głosowaniu w sprawie jego odwołania oraz o zmianie niektórych innych przepisów²², a także o nowelizację konstytucji Słowacji z 1992 roku²³. Jak wspomniano, zmiany te były efektem kryzysu politycznego wokół instytucji prezydenta oraz walki politycznej pomiędzy rządzącą wówczas koalicją na czele z premierem Vladimírem Mečiarom a koalicją „antymeciarowską” skupioną wokół Słowackiej Koalicji Demokratycznej. W wyniku zaistniałej sytuacji Słowacja pozostawała bez głowy państwa – urząd prezydenta był nieobsadzony od marca 1998 roku do czerwca 1999 roku, a obowiązki prezydenta pełnili przewodniczący parlamentu oraz przewodniczący rządu. Po wyborach parlamentarnych z września 1998 roku ukształtowała się szeroka koalicja na czele ze Słowacką Koalicją Demokratyczną, której celem było niedopuszczenie V. Mečiaru i jego partii Ruch na Rzecz Demokratycznej Słowacji (HZDS) po raz kolejny do władzy (ugrupowanie to odniosło zwycięstwo we wspomnianych wyborach do Rady Narodowej w 1998 roku) oraz wprowadzenie niezbędnych zmian legislacyjnych ze zmianą sposobu elekcji głowy państwa na czele. Zmiany te stały się faktem i umożliwiły przeprowadzenie powszechnych i bezpośrednich wyborów prezydenta w 1999 roku. W pierwszej turze wyborów najwięcej głosów otrzymali Rudolf Schuster (47,37%) i Vladimír Mečiar (37,23%)²⁴. W turze drugiej prezydentem został wybrany R. Schuster z poparciem 57,18% głosów²⁵. W kolejnych wyborach, które odbyły się 3 i 17 kwietnia 2004 roku, do drugiej tury głosowania przeszli V. Mečiar (32,73%) oraz Ivan Gašparovič (22,28%)²⁶. Ostatecznie prezydentem został I. Gašparovič, na którego oddało swoje głosy 59,91% wyborców²⁷. I. Gašparovič zdołał w następnych wy-

²¹ Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 5 lipca 2010 r. o wynikach ponownego głosowania i wyniku wyborów Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, http://pkw.gov.pl/g2/i/20/03/76/200376/II_tura.pdf (dostęp: 18.06.2013).

²² Zákon č. 46/1999 Z.z. z 18. marca 1999 o spôsobe voľby prezidenta Slovenskej republiky, o ľudovom hlasovaní o jeho odvolaní a o doplnení niektorých ďalších zákonov, <http://app.statistics.sk/prezid99/info/zakon46.jsp> (dostęp: 19.06.2013).

²³ Zákon č. 9/1999 Z.z. zo 14. januára 1999, ktorým sa mení a dopĺňa Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení ústavného zákona č. 244/1998 Z. z., <http://app.statistics.sk/prezid99/info/zakon9.jsp> (dostęp: 19.06.2013).

²⁴ <http://app.statistics.sk/prezid99/results/tab6.jsp> (dostęp: 19.06.2013).

²⁵ <http://app.statistics.sk/prezid99/results/tab10.jsp> (dostęp: 19.06.2013).

²⁶ http://app.statistics.sk/prezident2004/prezident/prezident_obv/results/tab6.jsp (dostęp: 19.06.2013).

²⁷ http://app.statistics.sk/prezident2004/prezident/prezident_obv/results/tab10.jsp (dostęp: 19.06.2013).

borach, przeprowadzonych 21 marca i 4 kwietnia 2009 roku, wywalczyć reelekcję, tym razem pokonując w drugiej turze kobietę – Ivetę Radičovą, stosunkiem głosów 55,53% do 44,46%²⁸. Ostatnie wybory prezydenckie w Słowacji odbyły się w dwóch turach – 15–29 marca 2014 roku. Do drugiej tury weszło dwóch kandydatów z największym poparciem z tury pierwszej – Robert Fico (28,00%) oraz Andrej Kiska (24,00%)²⁹. Prezydentem został wybrany A. Kiska, który otrzymał 59,38% głosów³⁰.

Tabela 1

Prezydenci państw Wyszehradzkich

Kraj	Prezydenci	Okres urzędowania
Czechy	Václav Havel	2.02.1993–2.02.2003
	Václav Klaus	7.03.2003–7.03.2013
	Miloš Zeman	8.03.2013–nadal
Polska	Wojciech Jaruzelski	31.12.1989–22.12.1990
	Lech Wałęsa	22.12.1990–22.12.1995
	Aleksander Kwaśniewski	23.12.1995–23.12.2005
	Lech Kaczyński	23.12.2005–10.04.2010
	Bronisław Komorowski	06.08.2010–nadal
Słowacja	Michal Kováč	15.02.1993–2.03.1998
	Rudolf Schuster	15.06.1999–15.06.2004
	Ivan Gašparovič	15.06.2004–15.06.2014
	Andrej Kiska	15.06.2014–nadal
Węgry	Árpád Göncz	2.05.1990–4.08.2000
	Ferenc Mádl	4.08.2000–5.08.2005
	László Sólyom	5.08.2005–6.08.2010
	Pál Schmidt	6.08.2010–2.04.2012
	János Áder	10.05.2012–nadal

Źródło: <http://www.hrad.cz/en/president-of-the-cr/former-presidents/vaclav-havel.shtml> (dostęp: 10.06.2013); <http://www.prezydent.pl/prezydent/historia-prezydentury/iii-rzeczpospolita/> (dostęp: 10.06.2013); <http://www.prezydent.pl/prezydent/historia-prezydentury/iii-rzeczpospolita/strona,2.html> (dostęp: 11.06.2013); <http://www.prezydent.sk/?zivotopis-kovac> (dostęp: 11.06.2013); <http://www.prezydent.sk/?zivotopis-schuster> (dostęp: 11.06.2013); <http://www.prezydent.sk/?zivotopis> (dostęp: 11.06.2013); http://www.keh.hu/history_of_the_office/1587-The_history_of_the_institution (dostęp: 11.06.2013).

²⁸ <http://app.statistics.sk/prezident2009/jsp/okres/graf2p.jsp?id=2> (dostęp: 19.06.2013).

²⁹ http://volby.statistics.sk/prez/prez2014/Prezident-dv/Graf2_en.html (dostęp: 15.05.2014).

³⁰ http://volby.statistics.sk/prez/prez2014/Prezident-dv/Graf2d_en.html (dostęp: 15.05.2014).

W Czechach, zgodnie ze zmianami z 12 marca 2012 roku prezydent jest wybierany w wyborach powszechnych, które odbyły się po raz pierwszy w oparciu o nowe przepisy w styczniu 2013 roku³¹. Zmiany te były możliwe dzięki poparciu dwóch najsilniejszych czeskich ugrupowań – Obywatelskiej Partii Demokratycznej (Občanska demokratická strana, ODS) oraz Czeskiej Partii Socjaldemokratycznej (ČSSD). Po doświadczeniach z ostatnich wyborów w 2008 roku obie partie zdawały sobie sprawę, iż kolejne wybory głowy państwa dokonywane przez parlament również mogłyby okazać się bardzo trudne, gdyż siły w obu izbach wydawały się dość wyrównane. Po przeprowadzeniu pierwszej tury głosowania w dniach 11 i 12 stycznia 2013 roku okazało się, że żaden z kandydatów nie uzyskał wymaganej bezwzględnej większości głosów. Do drugiej tury głosowania przeszli zatem dwaj kandydaci z największym poparciem: były lewicowy premier Miloš Zeman (24,21%) oraz minister spraw zagranicznych Karel Schwarzenberg (23,40%)³². W wyniku drugiej tury (25 i 26 stycznia 2013 r.) nowym prezydentem Czech został wybrany M. Zeman, którego poparło 54,80% wyborców³³.

We wszystkich omawianych krajach przepisy regulujące sposób wyboru prezydenta przewidują konieczność zdobycia przez kandydata bezwzględnej większości ważnych głosów obywateli biorących udział w głosowaniu (Polska) lub uprawnionych do wzięcia udziału w głosowaniu (w Czechach i Słowacji). Jeśli żaden z zarejestrowanych kandydatów tego wymogu nie spełni, wówczas po 14 dniach odbywa się druga tura, do której przechodzą dwaj kandydaci z największym poparciem z tury pierwszej. Prezydentem zostaje kandydat, który otrzymał największą liczbę ważnie oddanych głosów.

Wymogi formalne związane z kandydowaniem i pełnieniem urzędu prezydenta

Osoba ubiegająca się o najwyższy urząd w państwie musi spełniać określone w prawie wymagania formalne, bez względu na przyjęty w danym kraju sposób wyboru głowy państwa. Podstawowym i najczęściej stosowanym wymogiem jest konieczność posiadania obywatelstwa kraju, w którym dana osoba ubiega się o urząd prezydenta (mówią o tym wszystkie konstytucje omawianych krajów

³¹ http://www.epravo.cz/_dataPublic/sbirky/2012/sb0028-2012.pdf (dostęp: 10.06.2013).

³² M. GNIAZDOWSKI, J. GROSZKOWSKI: *Czechy: w drugiej turze wyborów prezydenckich Miloš Zeman i Karel Schwarzenberg*. Analizy OSW, 16.01.2013. <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/best/2013-01-16/czechy-w-drugiej-turze-wyborow-prezydenckich-milo-zeman-i-karel-schwarzen> (dostęp: 20.06.2013).

³³ <http://www.volby.cz/pls/prez2013/pe2?xjazyk=CZ> (dostęp: 20.06.2013).

w odpowiednich artykułach³⁴). Kolejnym warunkiem stawianym kandydatom na urząd prezydenta w omawianych krajach jest cenzus wieku. W przypadku Polski i Węgier osoba, która zamierza kandydować w wyborach prezydenckich, musi mieć ukończony 35 rok życia, natomiast w Czechach i Słowacji ta dolna granica wieku wynosi 40 lat. Ustawy zasadnicze państw Grupy Wyszehradzkiej określają ponadto podmioty uprawnione do zgłaszania kandydatów na urząd prezydenta – mogą to być obywatele lub parlamentarzyści. W przypadku Polski i Węgier kandydatów mogą zgłaszać te podmioty, które dokonują następnie wyboru głowy państwa – w Polsce obowiązują powszechne wybory prezydenta i to wyborcy (co najmniej 100 000 obywateli mających prawo wybierania do sejmu) dysponują prawem zgłoszenia swojego kandydata³⁵. Na Węgrzech to parlament decyduje o elekcji głowy państwa, zatem to członkowie Zgromadzenia Krajowego zgłaszają kandydatów na prezydenta (nominacja może być zgłoszona przez co najmniej 1/5 posłów, przy czym jeden poseł może udzielić swojego poparcia tylko jednemu kandydatowi)³⁶. W Czechach i Słowacji, w których wprowadzono powszechne i bezpośrednie wybory prezydenta, prawo zgłaszania kandydatów przysługuje zarówno parlamentarzystom, jak i obywatelom. W Czechach swojego kandydata może zgłosić co najmniej 20 posłów, co najmniej 10 senatorów lub obywatele w petycji popartej podpisami co najmniej 50 000 uprawnionych do głosowania wyborców³⁷. W Słowacji do zgłoszenia kandydata na prezydenta uprawnionych jest 15 posłów lub 15 000 obywateli, którzy mają prawo głosowania w wyborach do Rady Narodowej³⁸. We wszystkich omawianych krajach kadencja prezydenta trwa 5 lat i może być powtórzona tylko raz. Zasada rotacji jest jednym z ważniejszych ograniczeń w wyborze na urząd głowy państwa i charakteryzuje się tym, że jedna osoba może być wybrana na prezydenta tylko określoną liczbę razy, bez względu na poparcie i naciski społeczne, a ma to następnie wpływ na styl sprawowania urzędu w pierwszej i drugiej kadencji czy

³⁴ Art. 127, ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm> (dostęp: 20.06.2013); art. 57, ust. 1 Konstytucji Czech z dnia 16 grudnia 1992 r., <http://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html> (dostęp: 20.06.2013); art. 103, ust. 1 Konstytucji Słowacji z dnia 1 września 1992 r., http://www.nrsr.sk/web/Static/sk-SK/NRSR/Doc/zd_ustava_2012.pdf (dostęp: 20.06.2013); art. 10, ust. 2 Konstytucji Węgier z dnia 18 kwietnia 2011 r., <http://www.kormany.hu/download/4/c3/30000/THE%20FUNDAMENTAL%20LAW%20OF%20HUNGARY.pdf> (dostęp: 20.06.2013).

³⁵ Art. 127, ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm> (dostęp: 20.06.2013).

³⁶ Art. 11, ust. 2 Konstytucji Węgier z dnia 18 kwietnia 2011 r., <http://www.kormany.hu/download/4/c3/30000/THE%20FUNDAMENTAL%20LAW%20OF%20HUNGARY.pdf> (dostęp: 20.06.2013).

³⁷ Art. 56, ust. 5 Konstytucji Czech z dnia 16 grudnia 1992 r., <http://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html> (dostęp: 20.06.2013).

³⁸ Art. 101, ust. 3 Konstytucji Słowacji z dnia 1 września 1992 r., http://www.nrsr.sk/web/Static/sk-SK/NRSR/Doc/zd_ustava_2012.pdf (dostęp: 20.06.2013).

podejmowane decyzje³⁹. W każdym z omawianych krajów mieliśmy do czynienia z prezydentami, którzy pełnili swój urząd przez dwie kolejne kadencje, co było wyrazem uznania ich dotychczasowych osiągnięć i popularności w społeczeństwie. W Polsce z taką sytuacją mieliśmy do czynienia do tej pory tylko raz, w przypadku A. Kwaśniewskiego, w Słowacji prezydent I. Gašparovič sprawował funkcję prezydenta dwukrotnie z rzędu, na Węgrzech prezydentem przez dwie kadencje był Á. Göncz, a w Czechach doszło do takiej sytuacji aż dwukrotnie na przestrzeni ostatnich dwóch dekad – przez dwie kadencje prezydentem był i V. Havel, i V. Klaus.

Innym, istotnym ograniczeniem w wyborze na urząd prezydenta jest zasada *incompatibilitas*, czyli niepołączalności funkcji prezydenta z innymi stanowiskami w państwie, co ma zapewniać niezależność i bezstronność w działaniu. Mówią o tym bezpośrednio konstytucje Polski, Słowacji i Węgier, a w przypadku Czech kwestia ta jest poruszana w innych aktach prawnych, które dotyczą różnych stanowisk publicznych, a jest w nich mowa o tym, iż prezydent nie może pełnić tych funkcji w trakcie pełnienia swojego mandatu.

Kandydat wybrany na prezydenta po spełnieniu wszystkich warunków proceduralnych staje się konstytucyjnym organem państwowym z chwilą objęcia urzędu, a normą w omawianych krajach jest, iż objęcie urzędu prezydenta następuje z chwilą złożenia przez niego przysięgi. Odmowa złożenia ślubowania lub złożenie go z zastrzeżeniem może powodować nieważność wyborów i skutkować wygaśnięciem mandatu. Przysięgę składa się na forum parlamentu, a jej tekst jest zawarty w konstytucji (wyjątek stanowi konstytucja węgierska). W Polsce prezydent składa przysięgę wobec Zgromadzenia Narodowego, w Czechach na ręce przewodniczącego Senatu na wspólnym posiedzeniu obu izb parlamentu, w Słowacji na ręce przewodniczącego Sądu Konstytucyjnego wobec Rady Narodowej, a na Węgrzech przed Zgromadzeniem Krajowym.

Okres sprawowania urzędu prezydenta kończy się zazwyczaj z chwilą upływu kadencji, na którą dana osoba została wybrana. W trakcie trwania kadencji mogą jednak pojawić się okoliczności trwale uniemożliwiające prezydentowi wykonywanie jego obowiązków, które mogą doprowadzić do przedterminowego wygaśnięcia mandatu lub może on swojej funkcji zostać pozbawiony, co będzie skutkowało opróżnieniem urzędu i koniecznością przeprowadzenia wyborów przedterminowych. W każdym z omawianych krajów istnieje katalog przypadków, które będą skutkować opróżnieniem urzędu prezydenta i koniecznością jego zastępstwa do czasu wyboru nowej głowy państwa. Jednym z nich jest przypadek śmierci prezydenta przed upływem kadencji. Z taką sytuacją mieliśmy do czynienia w Polsce, kiedy to w kwietniu 2010 roku urzędujący prezydent L. Kaczyński zginął tragicznie w katastrofie lotniczej. Kolejny przypadek wiąże się z podjęciem decyzji przez urzędującego prezydenta o złożeniu rezygna-

³⁹ R. GLAJCAR: *Instytucja prezydenta w Polsce...*, s. 145–147.

cji z zajmowanego stanowiska. Do takiej sytuacji doszło w Polsce w 1990 roku, kiedy prezydent W. Jaruzelski złożył prośbę o skrócenie swojej kadencji, w Czechosłowacji w 1992 roku, kiedy V. Havel złożył rezygnację z funkcji prezydenta Czeskiej i Słowackiej Republiki Federacyjnej na znak protestu przeciwko rozpadowi wspólnego państwa Czechów i Słowaków oraz na Węgrzech w 2012 roku, kiedy do dymisji podał się ówczesny prezydent P. Schmitt w związku z zarzutami o plagiat pracy doktorskiej.

Na Węgrzech i w Słowacji konstytucja przewiduje, iż przyczyną opróżnienia urzędu prezydenta może być sytuacja niemożności wykonywania obowiązków przez dłuższy okres czasu np. ze względu na zły stan zdrowia. Na Węgrzech podstawą do ustania kadencji prezydenta z tej przyczyny jest okres dłuższy niż 90 dni⁴⁰, a w Słowacji 6 miesięcy⁴¹. W Polsce konstytucja mówi o możliwości uznania przez Zgromadzenie Narodowe trwałej niezdolności prezydenta do sprawowania urzędu ze względu na stan zdrowia, uchwałą podjętą większością co najmniej 2/3 głosów ustawowej liczby członków Zgromadzenia Narodowego⁴².

Innym powodem opróżnienia urzędu głowy państwa jest: stwierdzenie nieważności wyboru prezydenta (Polska), ustanie warunków koniecznych do wyboru oraz złamanie zasady niepołączalności funkcji (Węgry).

Z sytuacją przedterminowego opróżnienia urzędu prezydenta wiąże się ponadto kwestia pełnienia obowiązków prezydenta do czasu wyboru jego następcy. Jeśli zaistnieje jedna z wymienionych okoliczności opróżnienia urzędu prezydenta, jego obowiązki obejmują w Czechach – częściowo premier, częściowo przewodniczący Izby Poselskiej⁴³, w Polsce marszałek sejmu⁴⁴, w Słowacji – część uprawnień prezydenta przejmują rząd i premier, a część przewodniczący Rady Narodowej⁴⁵, a na Węgrzech obowiązki prezydenta wypełnia przewodniczący Zgromadzenia Krajowego⁴⁶. W omawianych krajach zostały więc przyjęte dwojakie rozwiązania. W przypadku Polski i Węgier obowiązki prezydenta przekaa-

⁴⁰ Art. 12, ust. 3 Konstytucji Węgier z dnia 18 kwietnia 2011 r., <http://www.kormany.hu/download/4/c3/30000/THE%20FUNDAMENTAL%20LAW%20OF%20HUNGARY.pdf> (dostęp: 20.06.2013).

⁴¹ Art. 105, ust. 2 Konstytucji Słowacji z dnia 1 września 1992 r., http://www.nrsr.sk/web/Static/sk-SK/NRSR/Doc/zd_ustava_2012.pdf (dostęp: 20.06.2013).

⁴² Art. 131, ust. 2, pkt. 4 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm> (dostęp: 21.06.2013).

⁴³ Art. 66 Konstytucji Czech z dnia 16 grudnia 1992 r., <http://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html> (dostęp: 20.06.2013).

⁴⁴ Art. 131, ust. 2, art. 131, ust. 2, pkt. 4 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm> (dostęp: 21.06.2013).

⁴⁵ Art. 105, ust. 12 Konstytucji Słowacji z dnia 1 września 1992 r., http://www.nrsr.sk/web/Static/sk-SK/NRSR/Doc/zd_ustava_2012.pdf (dostęp: 20.06.2013).

⁴⁶ Art. 14 Konstytucji Węgier z dnia 18 kwietnia 2011 r., <http://www.kormany.hu/download/4/c3/30000/THE%20FUNDAMENTAL%20LAW%20OF%20HUNGARY.pdf> (dostęp: 20.06.2013).

zane są przewodniczącemu parlamentu, w Czechach i Słowacji uprawnienia głowy państwa są dzielone pomiędzy przewodniczącego parlamentu (w Czechach przewodniczącego Izby Poselskiej) a przewodniczącego rządu (w Słowacji rząd i jego przewodniczącego). W Polsce i w Czechach pojawiają się zapisy, iż osobie pełniącej obowiązki prezydenta nie przysługują w tym czasie wszystkie uprawnienia głowy państwa, a na Węgrzech przewodniczący Zgromadzenia Krajowego zastępujący prezydenta nie może wykonywać zadań stawianych mu jako przewodniczącemu parlamentu.

Polityczna (nie)odpowiedzialność prezydenta

We wszystkich omawianych krajach ustawodawstwo przewiduje możliwość usunięcia prezydenta z urzędu, czyli pozbawienia go funkcji przed upływem kadencji. Stworzone zostały procedury i mechanizmy zapewniające kontrolę sprawowanej przez prezydenta władzy i ponoszonej tym samym przez głowę państwa odpowiedzialności za swoje działania. Odpowiedzialność ta przybierać może dwie formy: odpowiedzialności prawnej (konstytucyjnej) oraz politycznej. Odpowiedzialność prawna wiąże się bezpośrednio z przestrzeganiem prawa – za jego naruszenie grozi oskarżenie i kara – w tym przypadku polegająca na pozbawieniu funkcji. We wszystkich omawianych krajach uprawnienie do oskarżenia prezydenta przysługuje parlamentarzystom, którzy podejmując stosowną uchwałę, przekazują sprawę do rozpatrzenia przed Sądem Konstytucyjnym lub specjalnym trybunałem – w Polsce jest to Trybunał Stanu. W Czechach o pociągnięciu prezydenta w stan oskarżenia przed Sądem Konstytucyjnym za złamanie konstytucji lub zdradę stanu, którą należy rozumieć jako bezpośrednie działanie przeciwko suwerenności i integralności terytorialnej Republiki Czeskiej oraz jej porządkowi demokratycznemu, decyduje Senat (większością 3/5 obecnych senatorów) za zgodą Izby Poselskiej udzieloną w ciągu 3 miesięcy od dnia przyjęcia uchwały w tej sprawie przez Senat (wyrażoną większością 3/5 wszystkich posłów)⁴⁷. W Polsce prezydent może być pociągnięty do odpowiedzialności za naruszenie konstytucji, ustawy lub ciężkie przestępstwo przed Trybunałem Stanu. W stan oskarżenia ma prawo go postawić Zgromadzenie Narodowe, które przyjmuje stosowną uchwałę większością co najmniej 2/3 ustawowej liczby członków Zgromadzenia⁴⁸. Słowacka konstytucja przewiduje w tej materii

⁴⁷ Art. 65, ust. 2 i 3 Konstytucji Czech z dnia 16 grudnia 1992 r., http://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/ustavni_soud_www/prilohy/Ustava_English_version.pdf (dostęp: 21.06.2013).

⁴⁸ Art. 145, ust. 1 i 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm> (dostęp: 21.06.2013).

postępowanie przed Sądem Konstytucyjnym na podstawie oskarżenia wysuniętego przez parlament. Rada Narodowa chcąc oskarżyć prezydenta o naruszenie konstytucji lub zdradę stanu, podejmuje uchwałę większością 3/5 głosów wszystkich posłów, a skazująca decyzja Sądu Konstytucyjnego skutkuje utratą funkcji i możliwości ponownego kandydowania na najwyższy urząd w państwie⁴⁹. Na Węgrzech Zgromadzenie Krajowe dysponuje prawem oskarżenia prezydenta za złamanie konstytucji lub przestępstwo umyślne przed Trybunałem Konstytucyjnym, a decyzję o postawieniu prezydenta w stan oskarżenia podejmuje większością 2/3 głosów wszystkich deputowanych⁵⁰.

Odpowiedzialność polityczna prezydenta wiąże się z oceną jego działania pod kątem celowości, skuteczności, zasadności podejmowanych decyzji zgodnie z założeniami polityki państwa czy stylu sprawowania urzędu. Premier lub poszczególni ministrowie kontrasygnując akty głowy państwa, przejmują niejako odpowiedzialność polityczną przed parlamentem za decyzje prezydenta. Należy jednak zwrócić uwagę na przypadek Słowacji, która wprowadziła pewne rozwiązanie noszące znamiona odpowiedzialności politycznej głowy państwa. W obecnym kształcie konstytucji chodzi o instytucję głosowania ludowego w sprawie odwołania prezydenta. Głosowanie takie może zostać zarządzone na podstawie uchwały Rady Narodowej podjętej większością 3/5 głosów wszystkich posłów, konstytucja nie precyzuje jednak przypadków, które mogą stanowić podstawę do oskarżenia prezydenta w oparciu o tę procedurę. Jeśli w głosowaniu tym ponad połowa uprawnionych do głosowania obywateli poprze wniosek parlamentu o usunięcie prezydenta, zostaje on pozbawiony pełnionej funkcji. Jeśli natomiast nie uzbiera się wystarczająca większość głosów do odwołania prezydenta i obywatele nie poprą wniosku Rady Narodowej, to parlament ulega z mocy prawa rozwiązaniu. W poprzedniej wersji słowackiej konstytucji znajdował się z kolei zapis, który wprost dawał Radzie Narodowej prawo odwołania prezydenta bez negatywnych konsekwencji dla samego parlamentu. Rada Narodowa mogła odwołać prezydenta większością 3/5 głosów wszystkich posłów, jeśli prezydent dopuścił się „działań skierowanych przeciwko suwerenności i jednolitości terytorialnej Republiki Słowackiej albo przeciwko demokratycznemu konstytucyjnemu ustrojowi Republiki Słowackiej”⁵¹. W praktyce w 1995 roku Rada Narodowa podjęła próbę odwołania prezydenta Michala Kováča, jednak do jego dymisji zabrakło kilku głosów, a był to efekt konfliktu personalnego i kryzysu politycznego za rządów premiera V. Mečiara.

⁴⁹ Art. 107 Konstytucji Słowacji z dnia 1 września 1992 r., http://www.nrsr.sk/web/Static/sk-SK/NRSR/Doc/zd_ustava_2012.pdf (dostęp: 21.06.2013).

⁵⁰ Art. 13 Konstytucji Węgier z dnia 18 kwietnia 2011 r., <http://www.kormany.hu/download/4/c3/30000/THE%20FUNDAMENTAL%20LAW%20OF%20HUNGARY.pdf> (dostęp: 20.06.2013).

⁵¹ R. GLAJCAR: *Instytucja prezydenta w Polsce...*, s. 328.

Prezydent, ale jaki – między silnym i słabym modelem prezydentury

Pozycja ustrojowa prezydenta – głowy państwa wynika z przyjętego w danym państwie modelu rządów rozumianego jako wzajemne relacje pomiędzy organami władzy ustawodawczej i wykonawczej, czyli legislatywą i egzekutywą oraz stosunki wewnątrz władzy wykonawczej, czyli pomiędzy prezydentem i rządem. Odwołując się do ogólnych kanonów ustrojowych wskazujących trzy podstawowe modele systemów rządów: parlamentarny (parlamentarno-gabinetowy), prezydencki, a także model mieszany, pośredni (system rządów półprezydenckich, semiprezydenckich lub prezydencko-parlamentarny), oraz w wyniku analizy problemu w odniesieniu do omawianych państw Grupy Wyszehradzkiej, należy zakwalifikować wszystkie cztery systemy do grupy systemów parlamentarnych. W związku z tym analiza pozycji i roli prezydenta w tych krajach będzie oparta o główne jej wyznaczniki właściwe dla systemu rządów parlamentarnych.

Według Bożeny Dziemidok-Olszewskiej, do cech charakteryzujących instytucję prezydenta w systemie parlamentarnym należy zaliczyć następujące:

- „1. Prezydent wchodzi w skład dualistycznej egzekutywy [...], złożonej z głowy państwa i rządu, przy czym kompetencje obu ciał są ściśle i wyraźnie oddzielone. Prezydent nie może odgrywać roli wyłącznego szefa rządu;
2. Władza prezydenta (głowy państwa) ma charakter ograniczony, prezydent nie wykonuje bezpośrednio funkcji rządzenia”⁵², „ograniczając się bądź do roli ceremonialno-symbolicznej, bądź do wykonywania funkcji mediacyjnych i arbitrażowych”⁵³. „Prezydent nie ponosi odpowiedzialności politycznej przed parlamentem, zostaje dokonana jego polityczna neutralizacja, co powoduje, że nie może on wykonywać swoich funkcji samodzielnie, bez kontrasygnaty członków rządu, którzy tym samym przejmują odpowiedzialność za kontrasygnowane akty przed parlamentem;
3. Prezydent wybierany jest przez parlament lub przy decydującym udziale parlamentu. Naród zatem nie wybiera prezydenta i tym samym nie może on zajmować równorzędnej z parlamentem pozycji ustrojowej;
4. Prezydent uczestniczy wraz z parlamentem w powoływaniu rządu, mianuje premiera, a na jego wniosek pozostałych członków rządu. Rząd posiada rzeczywistą władzę, musi posiadać zaufanie parlamentu, a więc pochodzi z większości parlamentarnej, ponosi odpowiedzialność polityczną przed parlamentem zarówno za swoje działanie, jak i za akty głowy państwa;
5. Prezydent z reguły ponosi odpowiedzialność konstytucyjną;

⁵² B. DZIEMIDOK-OLSEWSKA: *Instytucja prezydenta w państwach Europy Środkowo-Wschodniej*. Lublin 2003, s. 107.

⁵³ W. WOJTASIK: *Prezydent w demokratycznym modelu ustrojowym*. W: *Prezydent w Polsce po 1989 r.* Red. R. GLAJCAR, M. MIGALSKI. Warszawa 2006, s. 20.

6. Prezydent (niekiedy rząd) posiada prawo rozwiązywania parlamentu, co stanowi przeciwwagę uprawnienia parlamentu do pociągania rządu do odpowiedzialności politycznej⁵⁴.

Generalnie rzecz ujmując, należy stwierdzić, iż w systemach parlamentarnych w porównaniu do systemów prezydenckich pozycja prezydenta jest relatywnie słaba. Wynika to ze wskazanych wcześniej założeń teoretycznych, według których w parlamentarnym układzie władzy uprzywilejowaną rolę przypisuje się parlamentowi, a w dualistycznym modelu władzy wykonawczej to rząd pełni funkcje rządzenia. Model prezydentury słabej charakteryzuje się tym, iż zależność prezydenta od innych organów jest duża, a jego wpływ na ich funkcjonowanie ograniczony. Należy jednak pamiętać, iż pojęcia słabej prezydentury i silnej prezydentury w praktyce ustrojowej najczęściej występują w stadiach pośrednich. Zdarza się, „że występują znaczne rozbieżności pomiędzy modelem normatywnym a jego praktycznym zastosowaniem. [...] Skuteczność przywództwa politycznego zależy nie tylko od składników konstytucyjnych, ale także behawioralnych. Dopiero ich zestawienie pozwala mówić o silnym bądź słabym prezydencie⁵⁵.

Zaliczając obowiązujący w państwach Grupy Wyszehradzkiej system do systemu rządów parlamentarnych, należy scharakteryzować pozycję prezydenta w tych krajach jako słabą, choć w różnym stopniu. Ma na to wpływ kilka czynników. Pierwszym z nich jest sposób wyboru, co wiąże się z legitymizacją władzy. Wybory pośrednie z reguły oznaczają mniejszą legitymację do sprawowania urzędu, niewyrażoną wprost przez suwerena, którym jest naród. Jak zostało scharakteryzowane we wcześniejszych rozważaniach, spośród państw Grupy Wyszehradzkiej w chwili obecnej tylko na Węgrzech prezydent jest wybierany w sposób pośredni. Wprowadzenie natomiast wyborów powszechnych do czeskiego ustawodawstwa nie przełożyło się bezpośrednio na wzmocnienie pozycji prezydenta w czeskim systemie, gdyż zakres jego kompetencji nie uległ większym zmianom. Kolejną przesłankę do określenia pozycji prezydenta stanowi zakres stosowania kontrasygnaty aktów głowy państwa, która wprowadza zależność decyzji prezydenta od akceptacji innych podmiotów – w praktyce głównie premiera lub poszczególnych ministrów⁵⁶, będąc istotnym ograniczeniem niezależności prezydenta w układzie władzy. Poprzez instytucję kontrasygnaty wymienione w konstytucjach omawianych państw podmioty biorą na siebie odpowiedzialność polityczną za podejmowane przez głowę państwa decyzje. Najszerzy zakres kompetencji objętych wymogiem kontrasygnaty posiadają prezydenci Czech i Węgier, zaś w przypadku prezydentów Słowacji i Polski kontrasygnata obejmuje ograniczony katalog kompetencji. Według słowackiej

⁵⁴ B. DZIEMIDOK-OLSZEWSKA: *Instytucja prezydenta...*, s. 108.

⁵⁵ R. GLAJCAR: *Instytucja prezydenta w Polsce...*, s. 34–35.

⁵⁶ W. WOJTASIK: *Prezydent w demokratycznym modelu ustrojowym*. W: *Prezydent w Polsce...*, s. 18–19.

konstytucji kontrasygnata jest wymagana tylko w stosunku do trzech uprawnień dotyczących udzielania przez prezydenta amnestii, pełnienia funkcji głównodowodzącego siłami zbrojnymi oraz mianowania, przyjmowania i odwoływania przedstawicieli misji dyplomatycznych⁵⁷. Polska konstytucja z kolei wymienia całą listę prerogatyw prezydenta, czyli kompetencji, które do swej ważności nie wymagają kontrasygnaty. Natomiast czeska i węgierska ustawa zasadnicza najpierw wymieniają prerogatywy głowy państwa, by w następnej kolejności wyliczyć kompetencje wymagające kontrasygnaty premiera lub upoważnionego ministra. Dotyczy ona w przypadku Czech takich spraw, jak np. reprezentowanie państwa na zewnątrz, ratyfikowanie umów międzynarodowych, pełnienie funkcji głównodowodzącego siłami zbrojnymi, mianowanie i odwoływanie ambasadorów, udzielanie amnestii, mianowanie sędziów, nadawanie orderów⁵⁸. Na Węgrzech kontrasygnata aktów głowy państwa obejmuje z kolei takie uprawnienia, jak: mianowanie i odwoływanie ambasadorów, mianowanie profesorów, rektorów uczelni, generałów i innych urzędników państwowych, nadawanie odznaczeń państwowych i nagród⁵⁹. Kontrasygnata w omawianych krajach dotyczy zatem głównie kompetencji prezydenta związanych z reprezentowaniem państwa w stosunkach międzynarodowych oraz różnego rodzaju kompetencji kreacyjnych. Jak wynika z analizy, najbardziej samodzielny w swoim działaniu jest prezydent Słowacji, którego zakres prerogatyw jest największy, a najbardziej ograniczoną rolę w tej sferze konstytucja przyznaje prezydentowi Węgier.

Kolejnym wyznacznikiem pozycji prezydenta w systemie rządów w przedstawianych krajach jest udział w sprawowaniu władzy mierzony stopniem wyposażenia prezydenta w istotne z punktu widzenia wywieranego wpływu na politykę państwa kompetencje i relacje z innymi organami. Spośród owych uprawnień na uwagę zasługują następujące:

- udział w procesie legislacyjnym (inicjatywa ustawodawcza oraz weto),
- uprawnienie do rozwiązywania parlamentu,
- udział w powoływaniu rządu.

Stanowienie prawa jest domeną władzy ustawodawczej, władza wykonawcza bierze natomiast istotny udział w procesie legislacyjnym poprzez prawo składania projektów ustaw, a następnie weto ustawodawcze oraz promulgację ustaw. Spośród omawianych państw Grupy Wyszehradzkiej prawem inicjatywy ustawodawczej dysponują prezydenci Polski oraz Węgier, nie mogą swoich projektów bezpośrednio przedstawiać prezydenci Czech i Słowacji. Wszystkim natomiast

⁵⁷ Art. 102, ust. 2 Konstytucji Słowacji z dnia 1 września 1992 r., http://www.nrsr.sk/web/Static/sk-SK/NRSR/Doc/zd_ustava_2012.pdf#page=33&zoom=auto,0,291 (dostęp: 26.06.2013).

⁵⁸ Art. 63, ust. 1 Konstytucji Czech z dnia 16 grudnia 1992 r., <http://www.usoud.cz/en/constitution-of-the-czech-republic/> (dostęp: 26.06.2013).

⁵⁹ Art. 9, ust. 4 Konstytucji Węgier z dnia 18 kwietnia 2011 r., <http://www.kormany.hu/download/4/c3/30000/THE%20FUNDAMENTAL%20LAW%20OF%20HUNGARY.pdf> (dostęp: 26.06.2013).

prezydentom państw Grupy Wyszehradzkiej przysługuje prawo przekazania danej ustawy do ponownego rozpatrzenia przez parlament, różnice odnoszą się do procedury, jaka jest stosowana w przypadku zgłoszenia przez prezydenta weta zawieszającego wejście w życie uchwalonej ustawy. Najmocniejszy instrument stanowi weto przysługujące prezydentowi Polski, gdyż zgodnie z zapisami konstytucji do jego odrzucenia wymagana jest w sejmie większość 3/5 głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów⁶⁰. W Czechach do odrzucenia weta prezydenta wymagana jest bezwzględna większość wszystkich posłów Izby Poselskiej (prezydent nie może zawetować ustawy konstytucyjnej)⁶¹, wymóg proceduralny jest więc inny niż w przypadku uchwalenia ustawy zwykłej. Prezydenci Słowacji i Węgier mogą zwrócić ustawę do powtórnego rozpatrzenia w parlamencie, ale ponowne uchwalenie ustawy taką samą większością, jak poprzednio została przyjęta, skutkuje odrzuceniem prezydenckiego weta, nie stanowi więc ono istotnej przeszkody w stanowieniu prawa przez parlament. Wszyscy prezydenci państw Grupy Wyszehradzkiej dysponują prawem skierowania uchwalonej ustawy do Trybunału Konstytucyjnego celem zbadania jej zgodności z ustawą zasadniczą, a ponadto podpisują ustawy i zarządzają ich ogłoszenie w urzędowym dzienniku ustaw. W sytuacjach szczególnych – w Polsce w czasie stanu wojennego, jeżeli sejm nie może zebrać się na posiedzenie, prezydent na wniosek Rady Ministrów może wydawać rozporządzenia z mocą ustawy w określonym zakresie, które podlegają zatwierdzeniu na najbliższym posiedzeniu sejmu⁶². Na Węgrzech podczas stanu nadzwyczajnego prezydent został wyposażony w prawo wydawania dekretów o przyjęciu nadzwyczajnych rozporządzeń w zakresie określonym w szczegółowych przepisach⁶³.

We wszystkich omawianych krajach prezydenci zostali wyposażeni w uprawnienie do przedterminowego rozwiązania parlamentu w przypadkach, które określają ich konstytucje. I tak w Czechach prezydent może rozwiązać Izbę Poselską (Senat jest nierozwiązywalny) w następujących sytuacjach:

- jeśli Izba Poselska nie udzieliła wotum zaufania rządowi, którego premier został mianowany przez prezydenta na wniosek przewodniczącego Izby Poselskiej (w trzecim kroku powoływania rządu),
- jeśli Izba Poselska w ciągu 3 miesięcy nie uchwali ustawy, z którą rząd związał kwestię wotum zaufania,

⁶⁰ Art. 122, ust. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm> (dostęp: 27.06.2013).

⁶¹ Art. 50 Konstytucji Czech z dnia 16 grudnia 1992 r., <http://www.usoud.cz/en/constitution-of-the-czech-republic/> (dostęp: 27.06.2013).

⁶² Art. 234, ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm> (dostęp: 29.06.2013).

⁶³ Art. 50, ust. 3 Konstytucji Węgier z dnia 18 kwietnia 2011 r., <http://www.kormany.hu/download/4/c3/30000/THE%20FUNDAMENTAL%20LAW%20OF%20HUNGARY.pdf> (dostęp: 29.06.2013).

- jeśli przerwa w obradach Izby Poselskiej trwała dłużej, niż jest to dopuszczone przez konstytucję,
- jeśli w ciągu 3 miesięcy Izba Poselska nie jest w stanie pracować, mimo iż jej posiedzenie nie zostało przerwane,
- jeśli z takim wnioskiem popartym rezolucją przyjętą większością 3/5 wszystkich posłów wystąpi Izba Poselska⁶⁴. Jedynym ograniczeniem dla prezydenta w tym zakresie jest okres 3 ostatnich miesięcy kadencji Izby Poselskiej.

Prezydent Polski skraca kadencję sejm (jednocześnie skróceniu ulega kadencja senatu) w razie nieudzielenia Radzie Ministrów wotum zaufania w trzecim trybie powoływania rządu (wymagana jest wówczas większość głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów)⁶⁵.

Prezydentowi Węgier nowa konstytucja z 2011 roku przyznaje uprawnienie do rozwiązywania Zgromadzenia Krajowego w dwóch przypadkach – kiedy po ustaniu pełnomocnictw rządu parlament nie jest w stanie zaakceptować nowego premiera mianowanego przez prezydenta w ciągu 40 dni od przedstawienia pierwszej nominacji na stanowisko szefa rządu oraz jeśli parlament nie przyjmie budżetu państwa do 31 marca⁶⁶.

Słowacki prezydent może rozwiązać Radę Narodową w następujących sytuacjach (wyjątek stanowi okres 6 ostatnich miesięcy kadencji prezydenta, wojna, stan wojny lub stan wyjątkowy):

- jeśli parlament w ciągu 6 miesięcy od mianowania rządu nie udzielił mu wotum zaufania,
- jeśli parlament w ciągu 3 miesięcy nie uchwali ustawy, z którą rząd związał kwestię wotum zaufania,
- jeśli parlament nie jest w stanie pracować przez 3 miesiące, mimo iż jego posiedzenie nie zostało przerwane,
- jeśli posiedzenie parlamentu zostało przerwane na dłużej, niż jest to możliwe,
- jeśli w głosowaniu ludowym o odwołaniu prezydenta, nie został on odwołany⁶⁷.

Najwięcej przesłanek do rozwiązania parlamentu przez prezydenta występuje w Słowacji, łącznie z przypadkiem rozwiązania Rady Narodowej, jeśli obywatele w głosowaniu ludowym nie poprą wniosku parlamentu w sprawie odwołania prezydenta (wówczas to parlament ponosi polityczną odpowiedzialność za swoją decyzję). We wszystkich omawianych krajach ich konstytucje przewidują

⁶⁴ Art. 35 Konstytucji Czech z dnia 16 grudnia 1992 r., <http://www.usoud.cz/en/constitution-of-the-czech-republic/> (dostęp: 27.06.2013).

⁶⁵ Art. 155 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm> (dostęp: 27.06.2013).

⁶⁶ Art. 3 Konstytucji Węgier z dnia 18 kwietnia 2011 r., <http://www.kormany.hu/download/4/c3/30000/THE%20FUNDAMENTAL%20LAW%20OF%20HUNGARY.pdf> (dostęp: 27.06.2013).

⁶⁷ Art. 102, ust. 1, pkt. e) Konstytucji Słowacji z dnia 1 września 1992 r., http://www.nrsr.sk/web/Static/sk-SK/NRSR/Doc/zd_ustava_2012.pdf (dostęp: 27.06.2013).

skrócenie kadencji parlamentu, w którym nie ma wystarczającej większości do udzielenia wotum zaufania dla gabinetu.

W przypadku procedury powoływania rządu we wszystkich omawianych krajach prezydent bierze w niej istotny udział poprzez mianowanie premiera oraz na jego wniosek pozostałych członków rządu. Dzieje się tak również wówczas, gdy formalnie kandydata na premiera wskazuje parlament (w Czechach w trzecim kroku powoływania gabinetu jego przewodniczącego wskazuje przewodniczący Izby Poselskiej, a w Polsce w drugim kroku inicjatywa ta należy do sejmu). Prezydent mianując premiera, musi brać pod uwagę układ sił politycznych w parlamencie, gdyż formalnie desygnowanie kandydata na szefa rządu nie jest ograniczone, ale nowy rząd musi wystąpić do parlamentu o wotum zaufania, a jego nieuzyskanie skutkuje dymisją. Do prezydenta należy także prawo rozwiązania parlamentu, jeśli nie jest on w stanie wyłonić wymaganej większości głosów dla poparcia rządu.

Style prezydentury

Podjęte rozważania dotyczyły głównie analizy prawnoustrojowej pozycji prezydenta wynikającej z zapisów konstytucji, które przyznają głowie państwa określony zakres kompetencji i niejako determinują jego znaczenie i miejsce w układzie władzy. W tej części zostanie natomiast zaprezentowany punkt widzenia związany ze stylem sprawowania urzędu, co też niewątpliwie ma wpływ na ocenę znaczenia i roli danego prezydenta, gdyż instytucja prezydenta nie daje się „oddzielić od osobowości polityka, zaś aspekt personalny powinien być uwzględniany w procesie zarówno jej normatywnego, jak i politycznego kształtowania”⁶⁸. Jak zostało opisane wcześniej, w systemie rządów parlamentarnych mamy do czynienia z modelem prezydentury słabej, co oznacza, że „w gestii prezydenta pozostają funkcje reprezentacji państwa w stosunkach wewnętrznych i zewnętrznych. Polityczna samodzielność prezydenta jest ograniczona do minimum”, ale nie można zapominać, że „polityk o mocnej, wyrazistej osobowości piastujący urząd prezydenta może, mimo ograniczeń konstytucyjnych, stać się ważną postacią na krajowej scenie politycznej”⁶⁹. Wykorzystując swoją wiedzę, autorytet, doświadczenie, umiejętności negocjacyjne, głowa państwa w sytuacji kryzysu politycznego może pełnić rolę arbitra, stać się ośrodkiem konsultacji politycznych w momentach podejmowania istotnych dla kraju decyzji (kontekst sytuacyjny).

⁶⁸ R. GLAJCAR: *Instytucja prezydenta w Polsce...*, s. 340.

⁶⁹ Ibidem, s. 36–37.

W przedstawianych krajach instytucja prezydenta miała swoją tradycję ustrojową – zwłaszcza w Czechosłowacji i w Polsce, co niewątpliwie wpływało na sposób jej postrzegania przez opinię publiczną, jednak to styl sprawowania urzędu przez danego polityka ostatecznie budował wizerunek (który mógł przekładać się na autorytet) i kształtował opinię na temat znaczenia i pozycji prezydenta w układzie władzy publicznej. Wśród organów władzy państwowej urząd prezydenta jawił się jako pełniący rolę arbitra, a w czasach transformacji systemowej państw postkomunistycznych mógł dawać gwarancje i oparcie dla trudnych decyzji politycznych⁷⁰. Jak pisał Jerzy J. Wiatr, „ludzie stojący na czele tych przekształceń otrzymali rzadko spotykaną szansę wycisnienia silnego piętna na biegu wydarzeń o historycznym znaczeniu”⁷¹. Byli wśród nich ważni działacze opozycyjni, którzy odegrali znaczącą rolę podczas przemian politycznych. Na pierwszy plan wysuwa się przywódca „Solidarności” w Polsce – Lech Wałęsa, który jako lider masowego ruchu opozycyjnego „stał się nie tylko symbolem, lecz także autentycznym współtwórcą zmiany ustrojowej. Niezależnie od tego, jak ocenia się jego rolę w polityce polskiej po zmianie systemu, wkład Lecha Wałęsy w pokojowe przejście kraju do demokracji jest bezsporny i powszechnie uznawany”⁷². Działalność opozycyjna znalazła swoje miejsce także w życiorysach dwóch późniejszych prezydentów – wybitnych intelektualistów i pisarzy – Václava Havla, prezydenta Czechosłowacji, a następnie Czech, oraz Árpáda Göncza, prezydenta Węgier. Obaj w czasach komunistycznych byli więzieni, obaj działali w opozycji antykomunistycznej, obaj odegrali istotną rolę podczas przejścia z komunizmu do demokracji, a następnie piastując najwyższy urząd w państwie, dali się poznać jako reformatorzy, czego potwierdzeniem były dwie następujące po sobie kadencje na tym stanowisku. Prezydenci ci dysponujący niewielkimi uprawnieniami konstytucyjnymi, swoją postawą i sposobem działania zasłużyli na miano autorytetów moralnych, potrafiących wpływać na postawy obywateli i cieszących się poparciem społecznym. W trakcie swoich rządów potrafili zapracować na dobrą opinię i poważanie, a odchodzili z poczuciem dobrze spełnionej misji, otoczeni szacunkiem i zaufaniem obywateli, zyskali uznanie w kraju i za granicą (przyznano im wiele odznaczeń i orderów za zasługi). Styl sprawowania przez nich urzędu prezydenta „zapewnił to, iż parlamentarno-gabinetowa forma rządów obowiązywała nie tylko w wymiarze normatywnym, ale również w praktyce”⁷³, a prezydent stał się jednym z podstawowych filarów nowych demokracji.

⁷⁰ J. WOJNICKI: *Pozycja ustrojowa prezydenta w wybranych państwach Europy Środkowo-Wschodniej*. W: *Instytucja prezydenta: zagadnienia teorii i praktyki na tle doświadczeń polskich oraz wybranych państw obcych*. Red. T. MOŁDAWA, J. SZYMANEK. Warszawa 2010, s. 252.

⁷¹ J.J. WIATR: *Europa pokomunistyczna: przemiany państw i społeczeństw po 1989 roku*. Warszawa 2006, s. 275.

⁷² Ibidem, s. 279.

⁷³ R. GLAJCAR: *Instytucja prezydenta w Polsce...*, s. 342.

Inaczej potoczyły się natomiast losy L. Wałęsy, który początkowy kredyt zaufania w dużym stopniu utracił, wikłając się w walkę polityczną i nadużywając władzy. Okres jego prezydentury był burzliwy i obfitował w wiele wydarzeń politycznych, które odcisnęły piętno na polityce wewnętrznej i zagranicznej Polski. Prezydentura L. Wałęsy była aktywna, a czasem wręcz agresywna, cechowała ją nieustępliwość i dążenie do celu za wszelką cenę. Taki styl stanowił wyraźną odmianę po krótkotrwałej i raczej biernej prezydenturze Wojciecha Jaruzelskiego, który swoją postawą zasłużył na miano prezydenta wycofanego, a zatem bardzo powściągliwie korzystającego ze swoich uprawnień. L. Wałęsa z kolei jako prezydent starał się uzyskać realny wpływ na bieg spraw publicznych i podejmowane decyzje, często „naginając” przepisy konstytucyjne do własnych potrzeb. W pierwszej połowie jego prezydentury, kiedy większość parlamentarna miała podobne korzenie polityczne, L. Wałęsa stawał się faktycznym kreatorem polityki i potrafił zdominować inne organy władzy państwowej. W latach 1993–1995, kiedy do władzy doszła koalicja centrolewicowa, starała się ona stanowić skuteczną przeciwwagę dla poczynań prezydenta L. Wałęsy. Na jego przykładzie widać, jak ambicje polityczne, cechy charakteru i styl sprawowania urzędu wpływają na całościową ocenę danego lidera politycznego. Smutnym zwieńczeniem jego kariery politycznej był wynik wyborów prezydenckich z 2000 roku, kiedy L. Wałęsa zdobył tylko 1,01% głosów⁷⁴. Były to wybory, w których już w pierwszej turze prezydentem został wybrany Aleksander Kwaśniewski. Pięć lat wcześniej pokonał on L. Wałęsę i w przeciwieństwie do swojego poprzednika starał się budować autorytet urzędu prezydenta, zmieniając styl jego sprawowania. Był to nadal styl aktywny, ale nie agresywny. Prezydent starał się reprezentować wszystkich Polaków o różnych poglądach politycznych, swoim postępowaniem starał się łączyć, a nie dzielić. Początek jego kadencji przypadał na okres rządów koalicji centrolewicowej, czyli o podobnych korzeniach politycznych, co wpłynęło na w miarę harmonijne współdziałanie władzy ustawodawczej i wykonawczej. Od 1997 do 2001 roku w Polsce rządziła jednak koalicja centroprawicowa, co spowodowało, iż zaczął obowiązywać okres *cohabitation*. Owo współistnienie prezydenta i rządu wywodzących się z odmiennych opcji politycznych przebiegało nie bez problemów. Prezydent starał się wywierać wpływ na politykę krajową, nie dając się zepchnąć na dalszy plan. Sięgał w tym czasie po instrumenty pozwalające mu zaistnieć ze swoim zdaniem w odniesieniu do wielu ważnych spraw wagi państwowej, wykorzystując w tym celu gwarantowane przez nową konstytucję (2 kwietnia 1997 roku została uchwalona nowa polska konstytucja ustanawiająca parlamentarny system rządów) prerogatywy, takie jak weto zawieszające, skargę konstytucyjną czy prawo inicjatywy ustawodawczej. W 2001 roku powtórzyła się sytuacja z początków kadencji A. Kwaśniewskiego, kiedy rządziła koalicja SLD – PSL, czyli centrolewica bliska poglądom prezydenta. Poza tym A. Kwaśniewski

⁷⁴ <http://prezydent2000.pkw.gov.pl/wb/wb.html> (dostęp: 15.07.2013).

został wybrany na drugą kadencję (i to w pierwszej turze głosowania), co wpłynęło także na sposób sprawowania urzędu. Prezydent A. Kwaśniewski dał się poznać jako polityk światowego formatu. Polityka zagraniczna państwa była dla niego ważnym polem działania. To za jego prezydentury i dzięki jego zaangażowaniu Polska stała się członkiem Sojuszu Północnoatlantyckiego (1999 r.) oraz Unii Europejskiej (2004 r.), a sam prezydent starał się wspierać wszelkie prointegracyjne inicjatywy nie tylko w kraju, lecz także za granicą (np. poparcie pomarańczowej rewolucji na Ukrainie). Był również aktywny na polu inicjatyw służących pojednaniu polsko-niemieckiemu, polsko-ukraińskiemu, polsko-żydowskiemu. W uznaniu zasług za swoje działania został odznaczony najwyższymi orderami wielu krajów⁷⁵. Kolejny prezydent Polski, Lech Kaczyński, stworzył zupełnie inny model prezydentury – wydaje się, że bardziej upolitycznionej (przez wzgląd na osobę premiera, którym w pierwszym okresie sprawowania przez niego urzędu był brat bliźniak prezydenta – Jarosław Kaczyński), skupionej na sprawach krajowych (choć w polityce zagranicznej dużą rolę przypisywano wówczas Gruzji i prezydent wyraźnie deklarował poparcie dla starań tego kraju o wejście do Sojuszu Północnoatlantyckiego) oraz na polityce historycznej (polityka odznaczeń oraz obchodów rocznic o znaczeniu historycznym). Tragiczna śmierć prezydenta i jego małżonki w katastrofie lotniczej w kwietniu 2010 roku odcisnęła ogromne piętno na późniejszych losach kraju oraz polityce wewnętrznej w Polsce. Przedterminowe wybory prezydenckie przyniosły zwycięstwo Bronisławowi Komorowskiemu – działaczowi opozycji antykomunistycznej, aktywnemu politykowi po przemianach politycznych w 1989 roku, który w czasie swojej prezydentury stawiał na dialog i otwartość na różne środowiska, starając się być prezydentem wszystkich Polaków⁷⁶ („Prezydent Bronisław Komorowski widzi swoją rolę jako reprezentanta wszystkich Polaków, stojącego ponad bieżącymi podziałami i sporami politycznymi. Poszukuje tego, co łączy, a nie tego, co dzieli”⁷⁷).

Następcą Václava Havla na stanowisku prezydenta Czech na kolejne dwie kadencje został w 2003 roku Václav Klaus – doświadczony polityk, odgrywający znaczącą rolę w czeskiej polityce pierwszej dekady lat 90. XX wieku. To on (jako minister finansów) był autorem słynnej „kuponowej prywatyzacji” w Czechach jako elementu transformacji gospodarczej w tym kraju po 1989 roku. To on (jako premier) razem z Władimírem Mečiarem podejmował w 1992 roku decyzję o rozpadzie Czechosłowacji, co stało się faktem z dniem 1 stycznia 1993 roku. Już jako prezydent Czech dał się poznać w kraju i za granicą jako eurosceptyk i przeciwnik wejścia Czech do strefy euro, czego przejawem była np. odmowa wywieszenia flagi Unii Europejskiej przed siedzibą prezydenta na praskim zam-

⁷⁵ <http://www.prezydent.pl/prezydent/historia-prezydentury/iii-rzeczpospolita> (dostęp: 28.07.2013).

⁷⁶ <http://www.prezydent.pl/prezydent/trzy-lata-prezydentury/> (dostęp: 28.07.2013).

⁷⁷ Prezydentura wspólnoty i dialogu, s. 7, <http://www.prezydent.pl/prezydent/trzy-lata-prezydentury/> (dostęp: 28.07.2013).

ku czy zwlekanie z podpisaniem Traktatu z Lizbony w 2009 roku. Na koniec prezydentury V. Klaus zafundował Czechom amnestię byłych więźniów, za co Senat postawił go w stan oskarżenia przed Trybunałem Konstytucyjnym za zdradę stanu (wniosek został ostatecznie przez Trybunał odrzucony)⁷⁸. Jak wynika z wybranych przykładów, prezydentura V. Klause należała niewątpliwie do barwnych i aktywnych, mimo iż konstytucja Czech nie przyznaje prezydentowi zbyt silnej pozycji ustrojowej. Następcą V. Klause – Miloš Zeman, został z kolei pierwszym prezydentem Czech wybranym w wyborach powszechnych i bezpośrednich w 2013 roku. W dotychczasowej karierze politycznej (przewodniczący Izby Poselskiej, premier) dał się poznać jako postać barwna i ciekawa (słynie z niewybrednego języka i uwielbienia dla czeskiego piwa⁷⁹), co zapowiada równie „atrakcyjną” prezydenturę.

Kadencja pierwszego prezydenta Słowacji Michala Kováča upłynęła na walce politycznej pomiędzy prezydentem a rządem, na którego czele stał lider Ruchu na Rzecz Demokratycznej Słowacji (HZDS) Vladimír Mečiar. Podłoże tej rywalizacji miało zarówno charakter osobisty, jak i prawny. Obaj politycy wywodzili się z jednej partii – HZDS, kiedy jednak M. Kováč został wybrany (przez parlament w 1993 roku) prezydentem, zrezygnował z członkostwa w partii, a swoim działaniem starał się pokazać, iż znajduje się ponad podziałami partyjnymi. Przyszło mu jednak sprawować urząd w warunkach ciągłego konfliktu politycznego z rządem, a przyczyn tego konfliktu należy upatrywać z jednej strony w niejasnych regulacjach konstytucyjnych dotyczących relacji prezydent – rząd, a z drugiej strony w charakterze oraz postępowaniu premiera V. Mečiara, który starał się zdominować słowacką politykę wewnętrzną, stając się głównym rozgrywającym. Spór kompetencyjny w ramach władzy wykonawczej wynikał z różnej interpretacji przepisów konstytucji Słowacji z 1992 roku, według których rząd był określany najwyższym organem władzy wykonawczej. Dawało to podstawy premierowi do odgrywania pierwszoplanowej roli w układzie władzy prezydent – rząd i do podporządkowywania sobie innych organów władzy publicznej. Warto tylko wspomnieć kilka aspektów zaistniałej sytuacji. Jako że konstytucja przewidywała taką możliwość, rządząca koalicja zainicjowała próbę odwołania prezydenta M. Kováča w 1995 roku. Z powodu braku wymaganej większości próba ta okazała się nieudana. Podjęte zostały starania zdyskredytowania prezydenta w oczach opinii publicznej, a w tym celu starano się wykorzystać syna prezydenta, uprowadzonego przez podległe premierowi służby specjalne poza granice kraju. Ostatnim aktem teatru walki politycznej w Słowacji stał się pat związany z wyborem nowego prezydenta po zakończeniu kadencji przez M. Kováča w marcu 1998. Parlament nie był w stanie dokonać wyboru następcy M. Ková-

⁷⁸ <http://www.rp.pl/arttykul/994477.html?print=tak&p=0> (dostęp: 29.07.2013).

⁷⁹ <http://www.rp.pl/arttykul/36,974407-Czechy--W-wyborach-prezydenckich-prowadzi-Milosz-Zeman.html> (dostęp: 29.07.2013).

ča, co było świadomym działaniem ekipy V. Mečiara, gdyż pozwalało mu to częściowo przejąć obowiązki prezydenta i skupić w swoim ręku znaczny zakres władzy⁸⁰. Dopiero po wyborach parlamentarnych w 1998 roku, kiedy udało się odsunąć od władzy V. Mečiara, sytuacja zaczęła wracać do normy, czego efektem było znowelizowanie konstytucji i wprowadzenie wielu zmian w odniesieniu do władzy wykonawczej, m.in. ustanowienie powszechnych i bezpośrednich wyborów prezydenta. Od momentu objęcia urzędu prezydenta przez wybranego przez obywateli Rudolfa Schustera najważniejsze organy państwowe zaczęły na nowo ze sobą współpracować, respektując i stosując się do reguł i procedur demokratycznego państwa prawa. Prezydent R. Schuster swoim postępowaniem dążył do minimalizowania sporów politycznych, starał się wspierać prozachodni kurs, jaki obrała Słowacja za rządów nowej ekipy premiera Mikuláša Dzurindy oraz działał zgodnie z konstytucją. Jego następca na stanowisku prezydenta – Ivan Gašparovič, mimo iż wywodził się z partii Ruch na Rzecz Demokratycznej Słowacji V. Mečiara, zdołał go pokonać w wyborach prezydenckich w 2004 roku i odciąć się od jego środowiska, które opuścił w 2002 roku, kiedy drogi obu polityków się rozeszły. Podczas swoich dwóch kadencji przyszło mu współpracować zarówno z koalicją centroprawicową (2004–2006, 2010–2012), jak i centrolewicową (2006–2010 oraz od 2012 roku), a ponowny wybór na urząd prezydenta zapewniło mu poparcie partii Smer – Socjalna Demokracja, która obecnie tworzy jednopartyjny gabinet Roberta Ficy. W uznaniu zasług zostało mu przyznanych wiele najwyższych odznaczeń państwowych i nagród⁸¹. Sami obywatele Słowacji zaś za pięć lat prezydentury nagrodzili go reelekcją, co świadczy o popularności, wysokim poparciu i pozytywnej ocenie działań prezydenta w polityce krajowej oraz na arenie międzynarodowej.

Na Węgrzech po dwóch kadencjach wspomnianego Árpáda Göncza już żaden z prezydentów nie pełnił tej funkcji przez kolejne dwie kadencje. W 2000 roku węgierski parlament wybrał na ten urząd profesora prawa Ferenca Mádlą, wywodzącego się z opozycji antykomunistycznej. Jego kadencja przypadła na ważny dla kraju okres negocjacji akcesyjnych w sprawie integracji Węgier z Unią Europejską, kiedy rządziła bliska prezydentowi pod względem ideologicznym koalicja centroprawicowa. W momencie wchodzenia Węgier do Unii, w 2004 roku układ partii rządzących był już inny, gdyż w 2002 roku do władzy doszła koalicja centrolewicowa. Prezydent wspierał prointegracyjne działania rządu V. Orbána (był odznaczany za granicą za zasługi dla procesu integracji europejskiej⁸²), a zgodnie z zapowiedzią zawartą w przemówieniu inauguracyjnym swojej prezydentury starał się być aktywnym prezydentem („chcę działać, a nie reprezentować”⁸³), choć węgierska konstytucja z 1949 roku (wówczas jesz-

⁸⁰ R. GLAJCAR: *Instytucja prezydenta w Polsce...*, s. 345.

⁸¹ <http://www.prezident.sk/?biography> (dostęp: 30.07.2013).

⁸² <http://www.guardian.co.uk/world/2011/jun/15/ferenc-madl-obituary> (dostęp: 21.07.2013).

⁸³ <http://ludzie.wprost.pl/fakty/Ferenc-Madl/175/> (dostęp: 21.07.2013).

cze obowiązująca) nie dawała prezydentowi zbyt szerokiego zakresu kompetencji i możliwości oddziaływania na bieg spraw krajowych. Jako prawnik dużą wagę przykładał do jakości stanowionego prawa, często zwracając się o opinię prawną do Trybunału Konstytucyjnego. Jego następca na stanowisku prezydenta – László Sólyom, także profesor prawa, były sędzia Trybunału Konstytucyjnego pod tym względem postępował podobnie, starając się działać w oparciu o przepisy prawa i tego samego oczekiwał od innych. Jego prezydentura przypadła na trudny dla kraju okres kryzysu politycznego w 2006 roku, kiedy na ulicach Budapesztu wybuchły zamieszki uliczne po upublicznieniu kontrowersyjnych wypowiedzi premiera Ferenc Gyurcsána, kiedy starał się odegrać rolę stabilizatora sytuacji politycznej w kraju. W 2009 roku doszło do incydentu dyplomatycznego z jego udziałem, który w tamtym czasie wpłynął na pogorszenie stosunków węgiersko-słowackich i odbił się szerokim echem w Europie. Prezydentowi Węgier odmówiono prawa wjazdu na terytorium Słowacji, co było szeroko komentowane w kraju i za granicą. Kolejny prezydent, Pál Schmitt, także stał się obiektem komentarzy w związku z jego krótką prezydenturą zakończoną rezygnacją z zajmowanego urzędu. U podstaw decyzji o ustąpieniu ze stanowiska znalazło się oskarżenie o dokonanie plagiatu napisanej przez niego pracy doktorskiej. Prezydent P. Schmitt zasłużony dla Węgier sportowiec, mistrz olimpijski, późniejszy działacz sportowy i polityk związany z partią Fidesz, odszedł w atmosferze kontrowersji i podziałów, jakie jego sprawa wywołała w społeczeństwie węgierskim, co niewątpliwie wpłynęło negatywnie na postrzeganie samej instytucji prezydenta. Do rezygnacji prezydenta przed upływem pięcioletniej kadencji doszło bowiem na Węgrzech po raz pierwszy. Nowym prezydentem został także polityk rządzącej partii Fidesz János Áder, który w chwili obecnej jest jednym z filarów prawicowych rządów na Węgrzech.

Anna Czyż

President in the Visegrád Group States

Summary

This section is a comparative presentation of forms of elections, conditions for running for presidency and acting as a President, as well as powers and the political status of the head of the state and the models of holding this position in Poland, Hungary, the Czech Republic and Slovakia.

Key words: the Sejm, the Senate, Chamber of Deputies, National Assembly, Vladimír Mečiar, Michal Kováč, Rudolf Schuster, Ivan Gašparovič, Václav Havel, Václav Klaus, Árpád Göncz, Ferenc Mádl, László Sólyom, Pál Schmitt, János Áder, Wojciech Jaruzelski, Lech Wałęsa, Aleksander Kwaśniewski, Lech Kaczyński, Bronisław Komorowski

Anna Czyż

Der Präsident in den die Visegrád-Gruppe bildenden Staaten

Zusammenfassung

In dem Kapitel werden: das Wahlverfahren, die Bedingungen dafür, sich um den Amt des Präsidenten zu bewerben und die Funktion des Präsidenten auszuüben, die Befugnisse und die systempolitische Position des Staatsoberhauptes und verschiedene Modelle der Ausübung des Präsidentenamtes in den Staaten: Polen, Ungarn, Tschechien und Slowakei miteinander verglichen.

Schlüsselwörter: Sejm, Senat, Abgeordnetenhaus, Nationalversammlung, Vladimír Mečiar, Michal Kováč, Rudolf Schuster, Ivan Gašparovič, Václav Havel, Václav Klaus, Árpád Göncz, Ferenc Mádl, László Sólyom, Pál Schmitt, János Áder, Wojciech Jaruzelski, Lech Wałęsa, Aleksander Kwaśniewski, Lech Kaczyński, Bronisław Komorowski